

Сяргей Харэўскі

Еўрапейскі гуманітарны ўніверсітэт, Літва

e-mail: siarhej.chareuski@ehu.lt

ORCID: 0009-0007-8300-4283

Стылістычныя асаблівасці рэлігійнае архітэктуры ў Заходняй Беларусі 1918–1939 гг.

Features of the Stylistics of Religious Architecture
in Western Belarus 1918–1939

ABSTRACT

The article is dedicated to the architecture of the Western Belarus in 1918–1939, as a distinctive phenomenon in the history of Belarusian architecture, reflecting the social and political background, artistic influences, and technical capabilities of the first half of the 20th century. The author considers a variety of architectural directions that were characteristic of a specific era in this region during the interwar period as part of the Polish state. Identifying the main trends in construction practice and their ideological and aesthetic directions, the author examines its features in the historical context, determining their place in the history of the Belarusian architecture of the recent past. The article analyzes the stages of the evolution of the interwar architecture and identifies the most distinctive monuments that characterize the various stylistic directions of that era.

Keywords: Western Belarus, architecture, religion, culture, Orthodox Church, Catholic Church, Islam, national romanticism, historicism in architecture, modernism in architecture

Ідэйна-мастацкі кантэкст рэлігійнае архітэктуры Заходняй Беларусі міжваеннага часу

У 1915 годзе Заходняя Беларусь была занятая нямецкімі войскамі, а затым увайшла ў склад Польскай дзяржавы, стаўшы рэгіёнам, дзе не толькі працягвалі развівацца традыцыі храмавага будаўніцтва, але і стварацца новыя стылі¹. У акрэслены намі перыяд, да 1939 году, кultaвая архітэктура ў гэтым краі перажыла і ўнутраную стылістычную эвалюцыю і адчула на сабе агульнаеўрапейскія архітэктурна-мастацкія ўплывы. У апошнія гады гісторыі архітэктуры Заходняй Беларусі прысвечаны некалькі публікацый².

У гэты перыяд, у кантэксце тэматыкі, варта звярнуць увагу на некалькі істотных акалічнасцяў. Па-першае, шмат аб'ектаў кultaвага прызначэння, розных канфесіяў, было знішчана дазвання або моцна пашкоджана непасрэдна падчас баявых дзеянняў. Напрыклад, цалкам былі разбураныя вялікія мураваныя касцёл і царква ў Смаргоні, касцёлы ў Задзеўі (Пастаўскі раён) і Лыскаве (Пружанскі раён), непапраўна пашкоджаныя царквы ў Наваспаску (Смаргонскі раён), Беразаўцы (Карэліцкі раён), Івашкавічах (Зэльвенскі раён), цалкам спаленыя былі царква ў Баранавічах, царква і касцёл у вёсцы Дарава (Ляхавіцкі раён), касцёлы ў Вайстоме і ў Солах на Смаргоншчыне, драўляныя мячэці ў Ласосне (пад Гродна), Відзах (Браслаўскі раён), Ляхавічах і г.д. Па сканчэнні бальшавіцка-польскае вайны задача аднаўлення гэтых храмаў, або пабудова замест іх новых сталі важнай часткаю адраджэння мірнага жыцця.

Важным чыннікам працэсу аднаўлення рэлігійнага жыцця ў міжваеннай Польскай дзяржаве стаў працэс рэвіндыкацыі – вяртання колішняе маёмасці каталіцкае царквы, адабранае расійскімі ўладамі.

¹ E. Morozov, *Modernizm w architekturze białoruskiej lat 1920–1930 – cechy ogólnoeuropejskie i osobliwości regionalne*, [w:] *Modernizm w Europie – Modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona*, Gdynia 2009, s. 45–50.

² А. Загідулін, *Асноўныя накірункі развіцця архітэктуры і будаўніцтва Заходняй Беларусі (1918–1939 гг.)* Асноўныя накірункі развіцця архітэктуры і будаўніцтва Заходняй Беларусі (1918–1939 гг.), “Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы”, Сер. 1, Гісторыя і археалогія. Філасофія. Паліталогія 2014, № 3(183), с. 6–16.

Каталікам былі вернутыя касцёлы ў Маладзечна, Беніцы, Лыкаве, Стоўбцах, Пінску і г.д., агулам каля 300 храмаў³. На практыцы, у многіх выпадках, праваслаўныя абшчыны ўзводзілі новыя храмы, што садзейнічала актывізацыі храмавага будаўніцтва на гэтых тэрыторыях.

Важна тут зазначыць, што на практыку рэлігійнага будаўніцтва ўплывала і тое, што ў Заходнюю Беларусь прыехала шмат мігрантаў з тэрыторыяў, занятых бальшавікамі, ратуючыся ад чырвонага тэрору і палітыкі ваяўнічага атэізму. У выніку рэлігійнае і інтэлектуальнае жыццё многіх градоў Заходняй Беларусі стала больш насычаным. Пінск, напрыклад, у міжваенны час называлі мэтафарычна “Палескім Канстантынопалям”, з-за колькасці эмігрантаў з СССР, сярод якіх было шмат вядомых архітэктараў, інжынераў і духоўных асобаў⁴.

Тагачасная практыка культавага будаўніцтва Праваслаўнай царквы набыла адметныя рысы ў Заходняй Беларусі пад уздзеяннем новых тэхналогіяў пры захаванні традыцыйных кананічных патрабаванняў. Істотнай акалічнасцю для праваслаўнае супольнасці была палітыка рэвідывацыі, што ўскосна паспрыяла будаўніцтву новых храмаў, замест канфіскаваных. Таксама важным чыннікам стала наяўнасць кваліфікаваных архітэктараў і інжынераў, што эмігравалі ў міжваенную Польшчу з СССР, як напрыклад Мікалай Катовіч з Пецярбурга. Новыя храмы набывалі новыя стылістычныя рысы. Як, напрыклад, у царкве Праабражэння Гасподняга ў вёсцы Нобэль, колішняга Пінскага павету, пабудаванай у 1927 годзе, паводле праекта архітэктара Мікалая Катовіча, які на той час працаваў у Пінску. Гэты мураваны храм, што спалучыў у сабе рысы рэтраспектыўна-рускага стылю і мадэрну, мае выключна зграбныя прапорцыі і тонка мадэляваны архітэктурны дэкор. У гэтым сэнсе яшчэ адным яскравым прыкладам ёсць царква Покрыва Прасвятога Багародзіцы ў вёсцы Мікалаева (Іўеўскі р-н). На месцы згаданага ў 1922 годзе старога царквы XIX стагоддзя, у 1923–1926 гг. была пастаўлена новая, што таксама набыла больш кампакты выгляд і больш

³ А. Цымбал, *Рэвіндыкацыя праваслаўных храмаў у Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): гістарыяграфія праблемы*, [у:] *Рэлігія і грамадства – 13: зборнік навуковых статей*, ред. В.В. Старостенко, О.В. Дзяченко, Магілёў 2019, с. 156–158.

⁴ А. Ильин, *Петербургский и пинский архитектор Николай Котович*, «Гістарычная брама: гісторыя і культура Палесся: гісторыка-краязнаўчы часопіс» 2009, № 1, с. 87–109.

выразную стылістыку ўжо з элементамі стылю мадэрн. У недалёкай ад Мікалаева вёсцы Морына над ракою быў збудаваны ў 1925 годзе храм Тройцы Жываначальнай, таксама ў стылі, што спалучыў у сабе рысы неарускага гістарызму з элементамі мадэрну. У разглядаемую намі эпоху ў Заходняй Беларусі былі збудаваныя шматлікія праваслаўныя храмы з дрэва ў рэтраспектыўнай стылістыцы: царква Мікалая Цудатворцы ў вёсцы Вярховічы (Камянецкі р-н), узведзеная ў 1933 годзе ў кшталце неакласіцызму з пэўнымі элементамі неаготыкі; Успенская царква ў вёсцы Казлоўшчына (Дзятлаўскі р-н) 1925 году, з рысамі мадэрну і неарускага стылю; у вёсцы Бухлічы (Столінскі р-н) 1926–1928 гг. у неарускім стылі з элеменатамі функцыяналізму і г.д.

Актыўна вялося будаўніцтва новых культавых будынкаў і іншых канфесіяў, рэлігійных меншасцяў, што падлягалі ў Расійскай імперыі сэгрэгацыі і абмежаванням. Перадусім гэта тычыцца старавераў, якія ў міжваенны час пабудавалі на Заходняй Беларусі, у цяперашніх межах Рэспублікі Беларусь, 11 новых храмаў і малельняў юдэяў і мусульманаў.

Важным чыннікам фарміравання архітэктурных густаў у 1920–1930 гг. была пашыраная практыка рэстаўрацыі і кансервацыі помнікаў. Так, да прыкладу, былі ўзноўленыя гістарычныя выглядывы касцёлаў у Гародні, Навагрудку, Гнезна, Стоўбцах, Ішкалдзі, Вялікай сінагогі ў Пінску, праведзена кансервацыя Лідскага, Крэўскага і Навагрудскага замкаў⁵.

Развіваліся рэгіянальныя школы народнага драўляннага дойлідства, працягваючы старадаўнія мясцовыя традыцыі. Гэта паўплывала і на фарміраванне нацыянал-рамантычнай плыні на землях Заходняй Беларусі, у якой ў гэтыя гады намеціўся адыход ад рэтраспектыўных прыёмаў да новых стылістычных вобразаў храмаў. У Заходняй Беларусі працавалі многія польскія архітэктары, такія, напрыклад, як Юліюш Клос, Стэфан Нарэбскі, Юзаф Пій Дзеконьскі, Стэфан Шылер, Тэадор Буршэ ды іншыя, што істотна ўзбагаціла мясцовую будаўнічую практыку.

У міжваенны час сакральная архітэктура Заходняй Беларусі, як і будаўніцтва наогул, зазнала ў сваім развіцці шэраг этапаў

⁵ St. Lorentz, *Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie*, „Ochrona Zabytków Sztuki” 1930/1931, z. 1–4, s. 161–180.

тэхнічнай і стылістычнай эвалюцыі. Умоўны першы этап пачаўся яшчэ да Першае сусветнае вайны, ад пачатку XX стагоддзя і эвалюцыйна быў знітаваны з агульнарасійскімі тэндэнцыямі цікавасці да гістарызму. Гэты этап вызначаецца ростам колькасці сакральных аб'ектаў у розных рэтраспектыўных стылях і цягнуўся да сярэдзіны 1920-х гг. Гэты час характэрны будаўніцтвам вялікай колькасці храмаў розных канфесіяў, пабудаваных у розных гістарычных кшталтах – неакласіцызм, неаготыка, неарэнесанс, неарускі, з уплывамі стылю мадэрн.

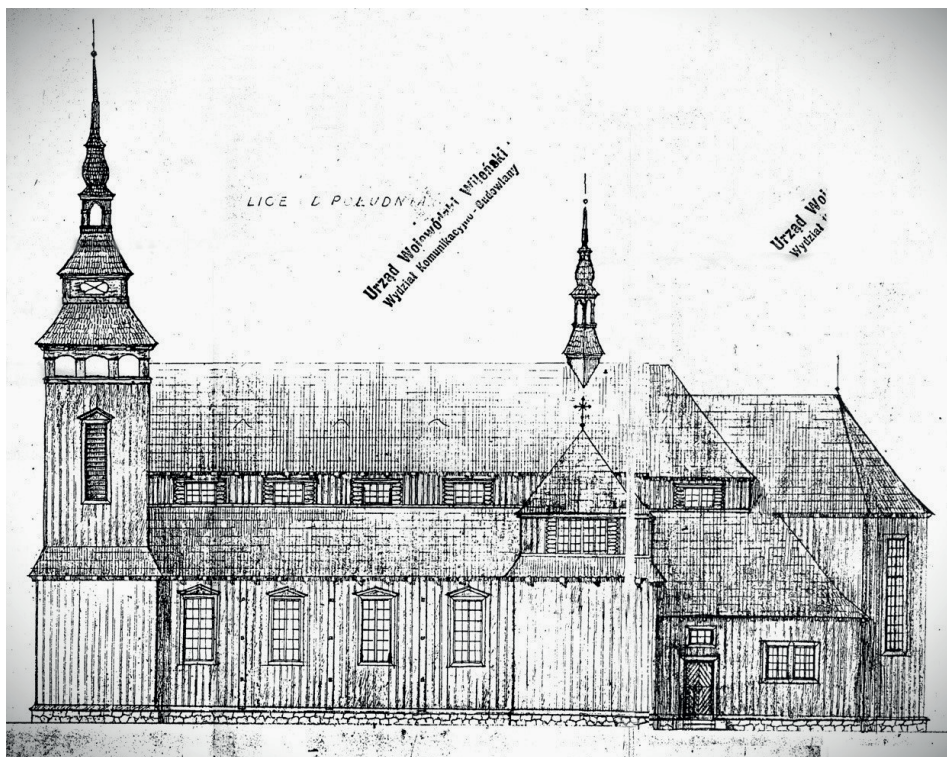
Адметнымі прыкладамі гістарызму тае пары з'яўляюцца такія аб'екты, як касцёлы у вёсках Канвельшкі і Пеляса (Воранаўскі р-н), вёсцы Крашын (Баранавіцкі р-н), вёсцы Жукойні Жалядскія (Астравецкі р-н), праваслаўныя царквы ў мястэчку Новы Мядзель, у вёсцы Вялікая Лысіца (Нясвіжскі р-н), стараверскія царквы ў мястэчку Свір на Мядзельшчыне, у вёсцы Кублішчы (Мёрскі р-н), Кітаеўкая сінагога ў Пінску ды інш.

Нацыянальны рамантызм, пошукі рэгіянальнага стылю 1920-х гг.

Адначасна адбываецца пошук новых лакальных сталяў у рэчышчы нацыянальнага рамантызму. Гэты этап доўжыўся да пачатку 1930-х гг. Практыка дзяржаўнага будаўніцтва ў Заходняй Беларусі таго часу звязаная з варыяцыямі “закапанскага стылю”, або званага ў той час таксама “старапанскім”, “narodowym” або “stylem dworków”.

Выразныя рысы “закапанскага” стылю мелі пабудаваныя тады праваслаўныя царквы – Раства Найсвяцейшай Багародзіцы ў Лыскаве (Пружанскі р-н) і Спаса-Праабражэнская ў Занарачы (Мядзельскі р-н), а таксама касцёлы Св. Станіслава Косткі ў Ваўкавыску, Маці Божай Чэнстахоўскай у Богудзьках (Жабінкаўскі р-н), Св. Юзафа ў Быцені (Івацэвіцкі р-н), Касцёл Найсвяцейшага Сэрца Ісуса ў Лоску (Валожныскі р-н) ды інш. Цікавасць уяўляе, знойдзены ў Літоўскім цэнтральным дзяржаўным архіве (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas) у Вільні праект 1933 году, драўлянага касцёла ў Крэве архітэктара Стэфана Нарэмбскага. Гэты храм пабудавалі пад кіраўніцтвам ксяндза Ч. Кардэля ў 1934–1936 гг. на месцы ранейшага, таксама спаленага падчас

Першай сусветнай вайны, храма. Касцёл Маці Божае Ласкавае ў Крэве быў пабудаваны па праекту Нарэмскага інжынерам Янам Стаброўскім у 1935 годзе⁶ [Іл. 1].

Іл. 1. Касцёл у Крэва, 1933 г., архітэктар Стэфан Нарэмбскі і інжынер Пётр Стаброўскі (Lietuvos centrinių valstybės archyvas, F51, Ap. 10, b-618, a.1)

Яшчэ напярэдадні Першай сусветнай вайны ў рамантычным духу “балтыйска-вісянскага” стылю польскім дойлідам Юзафам Піем Дзеконьскім з Варшавы быў запраектаваны касцёл Яна Хрысціцеля для мястэчка Мсцібаў, што на Ваўкавышчыне, які быў дабудаваны толькі ў пачатку 1920-х гг. Дзеконьскі быў стваральнікам і гарачым

⁶ С. Харэўскі, *Рымска-каталіцкі касцёл Маці Божае Ласкавае ў Крэве. Рамантычная інтэрпрэтацыя народных традыцый*, [у:] *Крэва: гісторыя, археалогія, культурная спадчына*. АН Беларусі, Мінск 2020, с. 356–362.

прыхільнікам гэтак званага вісла-балтыйскага стылю, што абাপіраўся на архаічныя традыцыі сярэднявечнага культавага дойлідства Цэнтральнае Польшчы, Усходняе Прусіі і Літвы. Аўтарству гэтага дойліда належаць дзясяткі храмаў у Польшчы. У Беларусі паводле яго праекта паўсталі касцёлы ў Лагішыне і Рэчыцы. Дзеконьскім быў складзены і праект касцёла на Залатой Горцы для Мінска, што планавалася пабудаваць на Залатагорскай плошчы побач са старымі каталіцкімі могілкамі. Праект касцёла быў зацверджаны ў 1906 годзе будаўнічым аддзяленнем Менскага губернскага праўлення. У выніку падзеяў вайны і рэвалюцыі праект Дзеконьскага для Мінска застаўся нерэалізаваным.

Касцёл Яна Хрысціцеля ў Мсцібаве – адзін з самых яскравых узораў рамантычных пошукаў тутэйшага стылю ў рэтраспектыўным кшталце. У 1910 годзе пачалося будаўніцтва новага мураванага храма, паводле праекта Дзеконьскага. Неўзабаве ж будова была спыненая ў сувязі з падзеямі Першай сусветнай вайны. Такім чынам галоўныя работы былі скончаныя толькі ў 1922 годзе, пры тым, да самага асвячэння ў 1932 годзе, яшчэ не былі аплочаныя ўсе работы, выраб мэблі і званоў. У дадзеным выпадку мы маем справу з пераходнай стылістыкай ад рэтраспектыўнага кірунку ў храмавым будаўніцтве пач. XX стагоддзя да стварэння адметнага мясцовага стылю, што мусіў адпавядаць тутэйшай культурнай традыцыі. Сёння гэты храм – унікальны і адметны прыклад тагачаснай інтэрпрэтацыі рэгіянальнай архітэктурнай спадчыны.

Вялікі ўклад у тэорыю і архітэктурную практыку міжваеннае эпохі ў Заходняй Беларусі зрабіў славетны беларускі палітычны і культурны дзеяч архітэктар Лявон Вітан-Дубейкаўскі⁷. Гэты архітэктар нарадзіўся на Мсціслаўшчыне, скончыў Школу будаўнічых рамёстваў ў Варшаве, а затым Інстытут грамадзянскіх інжынераў у Пецяярбургу. Пэўны час, 1901–1907 гг. ён працаваў ва ўласным архітэктурным бюро ў Смаленску. У той перыяд Вітан-Дубейкаўскі спраектаваў праваслаўныя царквы ў Манастыршчыне і Вязьме, кіраваў, як інжынер, будаўніцтвам каталіцкага касцёла Беззаганнага Пачацця Дзевы Марыі ў Смаленску,

⁷ С. Харэўскі, *Беларускі стыль у будаўніцтве 1921–1939 гг. (Лявон Вітан Дубейкаўскі)*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2002, nr 18, s. 206–213.

пабудаваў тамсама капліцу на каталіцкіх могілках. У 1907 годзе Дубейкаўскі працягнуў вучобу ў Парыжы, дзе скончыў Акадэмію архітэктуры (Ecole d'architecture). Пасля архітэктар вярнуўся спачатку ў Варшаву, а з 1916 году праваў у Пецяярбургу. На замову ксяндза Францішка Будзькі ён стварыў там праект каталіцкага касцёла для вёскі Янатруда Полацкага павета, менавіта ў гэтак званым “Беларускім стылі”. Хоць у студзені 1917 году праект быў зацверджаны Міністэрствам па справах замежных веравызнанняў і быў атрыманы дазвол на будаўніцтва, праект застаўся нерэалізаваным. У Расіі пачалася рэвалюцыя. А праз тры гады ксёндз Ф. Будзька памёр ад сухотаў. Гэтыя прыкрыя акалічнасці архітэктар згадваў пазней з вялікай скрухаю, называючы той нерэалізаваны праект “недакончанай сымфоніяй архітэктурнай паэзіі”⁸.

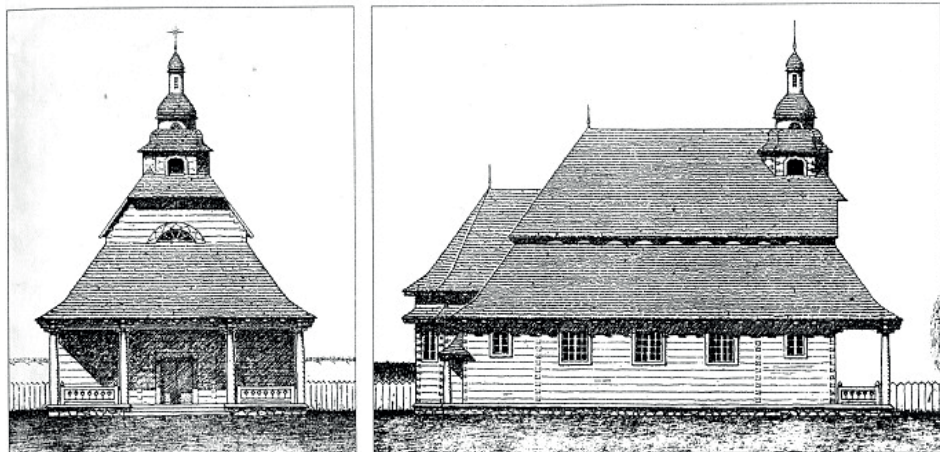
Запраектаваны ў “Беларускім стылі” касцёл у Янатрудзе павінен быць адносна невялікім драўляным храмам зальнага тыпу, з высокім гонтавым дахам. На галоўным фасадзе, над хорамі, мелася быць высокая званіца ў тры ярусы. Адметнасць праекта палягала на выкарыстанні прыёму са старасвецкай школы драўлянага дойдлідства Віцебшчыны, а менавіта – вялікая высокая галерэя на чатырох калонах, крытая высокім гонтавым шатром, які ішоў вакол вежы і злучаўся з дахам усяго касцёла. Зварачае на сябе ўвагу ў тым праекце Дубейкаўскага актыўнае выкарыстанне ў вобразе моцна вынесеных крокваў даху, як у традыцыйным драўляным храмавым дойдлідстве XVII–XVIII ст. Гэтая акалічнасць, як і прымяненне вялікага шатровага даху галерэі сведчыць пра глыбокія веды архітэктара па гісторыі архітэктуры Беларусі [Іл. 2].

Таксама менавіта ў сваім «Беларускім стылі» Дубенкаўскі збудаваў у 1918 годзе двухпавярховы будынак Беларускае гімназіі ў Будславе. Тым часам дойдлід распрацоўвае ўласныя прыёмы па ўдасканалванні драўлянага будаўніцтва. У 1923 годзе ў Таварыстве архітэктараў у Вільні ён выступіў з дакладам “Эвалюцыя і рэформы дзераўлянага будаўніцтва”⁹. Гэты даклад Дубейкаўскага выйшаў асобнай брашураю

⁸ V. Kvetka, *Liavon Vitan-Dubiajkoŭski*, New York 1954, s. 5–7.

⁹ В. Гліннік, *Л. Вітан-Дубейкаўскі: старонкі біяграфіі*, “Строительство и архитектура Белоруссии” 1991, № 5, с. 40–44.

па-польску ў 1923 годзе, а беларускі арыгінал рукапісу з аўтарскай графікай зберагаецца ў Бібліятэцы Акадэміі Навук Літвы.

Іл. 2. Праект касцёла ў Янатрудзе Полацкага павета. Лістапад 1916 г. (Нацыянальны музей гісторыі і культуры Беларусі, Ляхоўскі, У. Рупіўся дзеля Бога і людзей, “Наша вера” 1997. № 4. – С. 35)

Лявон Вітан-Дубейкаўскі ў 1924 годзе запраектаваў вялікі драўляны касцёл Святых Пятра і Паўла для мястэчка Дрысвяты (Браслаўскі р-н). У той самы перыяд архітэктар праводзіў рэстаўрацыю кляштра і касцёла францішканаў у Вільні, рэканструкцыю будынка бернардынскага кляштара пад факультэт мастацтваў Віленскага ўніверсітэта Стэфана Баторыя (сёння Віленская мастацкая акадэмія), пабудоваў з дрэва комплексы лясніцтва ў Шумску і падлясніцтва ў Кене, некалькі прыватных дамоў у Вільні і ваколіцах, а таксама ўласны сядзібны дом пасярод сада на вуліцы Падгорнай у Вільні.

Лявон Вітан-Дубейкаўскі стварыў у 1925 годзе ў Вільні ўласную Школу будаўнічага рамяства, з вучнямі якой у два сезоны, 1927 і 1929 гг. збудаваў касцёл у Дрысвятых, на гарадзішчы над возерам. У гэтым храме Вітан-Дубейкаўскі ўвасобіў сваю аўтарскую ідэю “Беларускага стылю”. Пра тое, як гэты стыль мусіў выглядаць, ён сам пісаў такім чынам: “сыцены агэблёваны нагладка, у злучках, між вянцоў не відаць ані мшэння, ані шчэлак, столь – на закладку, а на кантах бэлець цягнецца разьба шнурочкам... і ўсе паасобныя фрагменты выпаўнены

па-мастацку, а ў агульнасці даюць сымпатычную сынтэзу...»¹⁰. У праекце касцёла Святых Пятра і Паўла, што і да сёння застаецца самым вялікім культавым збудаваннем з дрэва ў Беларусі, архітэктар увасобіў сваё бачанне беларускага стылю, пра што пісаў так: “...прапорцыі асобных часцінаў, якія ствараюць монументальную форму, прыпамінаючы наш Беларускі стыль”¹¹.

У выглядзе касцёла ў Дрысвятах, як у праекце, адчуваецца відавочная павязь з першым праектам Дубейкаўскага у “Беларускім стылі” – касцёла ў Янатрудзе. Таксама прасочваецца памкненне да абагульнення формы, з мэтай прыдаць ёй большую манументальнасць і ўжыць прыёмы старасвецкага дойлідства Беларусі – высокія шатры, моцна вынесеныя кроквы дахаў, адкрытыя прасторныя галерэі. У выніку атрымаўся моцна развіты ў прасторы аб’ём, з перападамі вышыняў між частак, ніспадуючы ад галоўнай вежы на фасадзе да бакавых сакрыстыяў абাপал алтара. Дынамічную, насамрэч манументальнага выгляду кампазіцыю, падрэсліваюць дзве вежы – адна над галоўным фасадом, другая – сыгнатура над сяродкрыжжам алтарнае часткі і прэзбітэрыя.

Таксама ў міжваенную эпоху ў развіццё беларускай школы архітэктуры, вывучэнне і захаванне помнікаў даўніны ў Заходняй Беларусі зрабіў уклад вядомы польскі архітэктар, гісторык архітэктуры, фатограф, прафесар Віленскага ўніверсітэта Стэфана Баторыя Юліюш Клос, які пэўны час ачольваў там уласную кафэдру архітэктуры.

Юліюш Клос спраектаваў новую планіроўку і забудову *ўрадавай калоны* ў цэнтры Браслава, а таксама вялікі драўляны касцёл Маці Божай Анёльскай у Мяжанах (Браслаўскі р-н) ды багата іншых аб’ектаў¹². У пабудове вясковага храма ў Мяжанах Клос тактоўна выкарыстаў адметныя традыцыйныя рысы народнага драўлянага дойлідства, уласцівыя менавіта дадзенаму рэгіёна. Стварэнню праекта храма ў Мяжанах папярэднічала вялікая падрыхтоўчая праца. Архітэктар пабываў у той мясцовасці разам са студэнтамі першы раз у другой палове 1922 году. Менавіта тады ён звярнуў пільную ўвагу на вельмі архаічны характар

¹⁰ V. Kvetka, *Liavon Vitan-Dubiajkoŭski*, с. 12–13.

¹¹ У. Ляхоўскі, *Рупіўся дзеля Бога і людзей*, “Наша вера” 1997, № 4, с. 32–51.

¹² К. Шыдлоўскі, *Дзейнасць архітэктара Юліюша Клоса на Браслаўшчыне*, “Przegląd Wschodni” 2001, t. VII, z. 4(28), с. 28–30.

вясковай забудовы Мяжанаў, а таксама вакольных вёсак. Архітэктар ужыў некаторыя элементы народнага дойлідства ў праекце касцёла Маці Божай Анёльскай (1923–1928) – гэтаксама ўжытыя адкрытыя галерэі, далёка вынесеныя кроквы высокага гонтавага даху, што ўтвараў пластычны пераход паміж аб’ёмамі рознае вялічыні – сакрыстыў, бакавых алтараў і прытвора. Храм меў дзве рознага памеру стромыя васьмікутнія вежы, таксама крытыя гонтаю. Касцёл Маці Божай Анёльскай застаўся ўнікальным прыкладам этнаграфізму ў гісторыі беларускае архітэктурны, наўпроставага пераймаўня прафэсійным архітэктарам лакальных тэхналагічных прыёмаў і стылістычны вобразнасці, дапасаванай да традыцыйнае вясковае забудовы.

Распаўсюджванню ў Заходняй Беларусі рэлігійнай архітэктурны ў духу нацыянальнага рамантызму, угрунтаванага на менавіта мясцовай рэгіянальнай спадчыне, садзейнічалі вядомыя архітэктары Юзэф Пій Дзеконьскі, Леў Вітан-Дубейкаўскі, Стэфан Нарэмбскі і Юліюш Клос. У агульным рэчышчы лакальнага варыянта нацыянальнага рамантызму вельмі плённа інтэрпрэтавалася ў 1920–30 гг. неабарока. У рэчышчы памкнення стварыць рэгіянальны адметны стыль архітэктары абаяліліся на вялікія тутэйшыя традыцыі барока XVII–XVIII ст. Шмат пасадзейнічалі ў тыя гады вывучэнню і папулярызацыі спадчыны віленскага барока польскія мастацтвазнаўцы, выкладчыкі Віленскага ўніверсітэта Станіслаў Лорэнц і Ежы Хопэн, якія прысвяцілі шмат публікацый па гісторыі гэтага стылю на Заходняй Беларусі і ў Вільні. Такім чынам паўстала разуменне выключнай значнасці гэтае спадчыны, што інспіравала стварэнне новых праектаў у мясцовай версіі *неабарока*. У гэтым кшталце актыўна вялося ў тыя гады і грамадзянскае будаўніцтва, сярод іншага – будынкаў вакзалаў (Парэчча, Смаргонь, Слонім, Аранчыцы ды інш.), банкаў, дзяжаўных установаў, вайсковых гарнізонаў. Грунтуючыся на дэкаратыўна-пластычных формах мясцовай архітэктурнай спадчыны, неабарока 1920-х гг. аказалася эстэтычна пераканаўчым, пасоўным да урбаністычнага характару гарадоў і мястэчак Заходняй Беларусі. Функцыянальная планіроўка ў такіх новых будынках арганічна спалучалася з рэтраспектыўнымі дэкаратыўнымі барочнымі элементамі.

У стылістыцы тагачаснага неабарока ў Заходняй Беларусі былі пабудаваныя многія каталіцкія храмы: Узвышэння Святога Крыжа

ў Баранавічах, Маці Божай Ружанцовай у Солах, Унебаўзяцця Найсвяцейшае Дзевы Марыіў Дарава, Перамянення Гасподняга ў Ваверцы, Святога Сэрца Ісуса ў Анжадава, Унебаўзяцця Найсвяцейшае Дзвы Марыі ў Налібаках ды іншыя.

Адметным узорам неабарока міжваеннага часу ёсць касцёл Найсвяцейшага Сэрца Ісуса, што ў вёсцы Пелішча (Камянецкі р-н). Гэты храм быў узведзены ў 1934 годзе інжынерам-архітэктарам з Брэста Браніславам Нелюбовічам, паводле ранейшага праекта 1929 году брэсцкага архітэктара Вінцэнта Генрыка Удавішэўскага. Касцёл у Пелішчы ўяўляе сабою прыклад тагачаснага гістарызму ў духу неабарока. Храм мае вельмі дынамічную кампазыцыю з аб'ёмаў розных памераў – вельмі высокая, амаль квадратная ў плане вежа над галоўным фасадам, ніжэйшы аб'ём малельнай залы і ўдвая ніжэйшыя бакавыя сакрысты і алтар. Над вільчаком двухсхільнага даху фасаднай вежы высіцца складанага “барочнага” профілю сыгнатурка-званіца з крыжам. Уваходны партал аформлены складнага профілю картушам у стылі неабарока. Пасярод вежы змечшанае яшчэ круглае акно, што асвятляе хоры ў сярэдзіне. Вельмі выразная кампазіцыя і элементы дэкора, у тым ліку і лапаткі па бакавых фасадах, ствараюць рамантызаваны вобраз, што апеллюе да эпохі барока.

У пошуках новага стылю

Блізкім да нацыянальнага рамантызму, паводле форматворчых і эстэтычных задач быў тагачасны стыль мадэрн. Для стварэння адметнага тутэйшага стылю ў драўляным дойлідстве, што меўся выразна прадставіць новы вобраз у спалучэнні з традыцыйнымі культавымі задачамі ён выдатна надаваўся. Сведчаннем чаму мураваная праваслаўная царква Усіх Святых у вёсцы Дольная Рута 1935 году (Карэліцкі р-н), Пакроўская царква ў вёсцы Асінагародак (Пастаўскі р-н), драўляныя касцёлы ў вёсках Дайлідкі (Смаргонскі р-н) і Руда Яворская (Дзятлаўскі р-н).

Адначасна ўсё часцей выяўляюцца рысы стыляў функцыяналізму і канструктывізму, што са сферы свецкага грамадскага і жыллёвага будаўніцтва (казармы, банкі, віллы, і г.д.) пранікаюць у рэлігійную

архітэкттуру розных канфесіяў. Спецыфіка розных культаў ва ўзаемадзеянні з канструктывізмам прыводзіла да стварэння новых выразных узораў тагачаснага стылю. Для гэтага рацыяналістычнага кірунку характэрныя максімальная мэтазгоднасць планіровачных рашэнняў і канструкцый, адпаведнасць будынка яго прызначэнню, відавочная эканамічнасць будаўніцтва. Мастацкая выразнасць выявілася праз аскетызм і абагульненасць формаў. Будынкам была характэрная геаметрычнасць аб'ёмаў, кантраст глухіх паверхняў сцен з вялікай плошчай шклення, плоскія дахі, гарызантальныя вокны, часам адкрытыя апоры на ніжніх паверхах. У новых храмах увасабляліся квінтэсэнцыя не толькі таго або іншага рэлігійнага вучэння, але і архітэктурнага вобраза, перададзенага праз канструкцыю, улітарнасць якіх максімальна адказвала духу найноўшага часу.

Канструктывізм пакінуў заўважны след у архітэктуре 1920–1930 гг., у канцы 1930-х гг. дамінаруючы ў грамадзянскім будаўніцтве. У рэчышчы канструктывізму былі збудаваныя царква Раства Багародзіцы 1926 году ў вёсцы Явар (Дзятлаўскі р-н), каталіцкія касцёлы ў Вялікай Рагозніцы (Мастоўскі р-н), Першамайску (былых Сабакінцах) (Шчучынскі р-н), Давыд-Гарадку (Столінскі р-н), Антопалі (Драгічанскі р-н), Нагорным (Клецкі р-н) ды інш.

Яркім прыкладам тут ёсць таксама былая лютэранская кірха ў Брэсце. Яна была пабудаваная ў 1938 годзе ў цэнтры горада і да сёння з'яўляецца адной з самых значных старых гарадскіх дамінават. Праект кірхі быў складзены архітэктарам Юзафам Бараньскім. Але гэты храм служыў свайму прызначэнню нядоўга. Натуральна, па вайне храм быў зачынены, але ацалеў. Таксама паводле праекта Юзафа Бараньскага, выкладчыка малюнка, архітэктурны і геаметрыі ў Тэхнічнай школе, дзяржаўнага ўпаўнаважанага архітэктара, быў пабудаваны вялікі манументальны касцёл на прадмесці Граеўка. Новы касцёл быў пабудаваны ў 1932 годзе і асвечаны ў імя Найсвяцейшага Сэрца Пана Ісуса¹³. Як і іншыя аб'екты Бараньскага, храм быў пабудаваны ў стылі канструктывізму.

¹³ M. Własiuk, *Kościół Serca Pana Jezusa na Grajewce – nieznanie, małe arcydzieło architektoniczne międzywojennego Brzeźcia/Echa Polesia*, „Kwartalnik Zjednoczenia Społecznego Związek Polaków na Białorusi” 2011, nr 3(31), s. 27–30.

Яскравым і вельмі адметным, паводле свайго канструктыўнага рашэння, ёсць прыклад царквы Раства Багародзіцы ў вёсцы Явар, што на Дзятлаўшчыне. Храм быў пабудаваны ў 1933 годзе. Аснову яго канструкцыі складае муроўка з бетонных блокаў з выкарыстаннем у падмурку бетоннае апалубкі і часткова каркаснае канструкцыі з жалезабетону пры вывадзе дэталей інтэр'еру. Гэты храм мае выразную трох'ярусную кампазіцыю, што складаецца з прастакутных у плане, перакрытых двухсхільнымі дахамі аб'ёмаў прытвору з бабінцам, зальнага аб'ёму і алтарнае часткі з рызніцай.

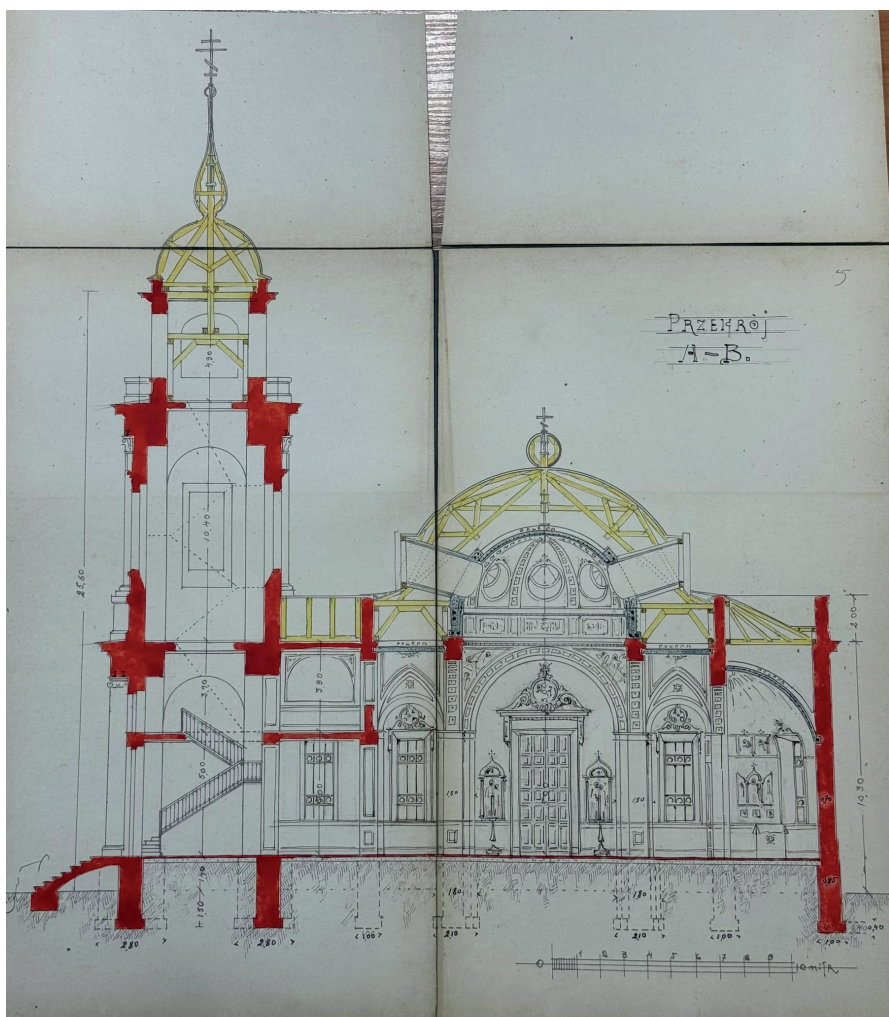
Падобнае стылістычнае рашэнне атрымалі і іншыя храмы. Напрыклад, філіяльны касцёл 1930-х гг. мядзельскай парафіі ў вёсцы Юшкавічы, што ў Мядзельскім раёне, збудаваны з бетонных блокаў.

Адначасна з канструктывізмам на мяжы 1920-х і 1930-х гг. узнікла новая хваля цікавасці да неастыляў, як рэакцыя на спрашчэнне архітэктуры і нарастання функцыяналістычных і канструктывісцкіх тэндэнцый. Перадусім гэта знайшло адлюстраванне менавіта ў культывым дойлідстве, як больш кансерватыўным, па вызначэнні. У храмавым будаўніцтве зноў узнікаюць элементы неаготыкі і неакласіцызму.

Выключна важным помнікам архітэктуры неакласіцызму ў Заходняй Беларусі стаў найбольшы праваслаўны храм, пабудаваны ў міжваенныя гады – Свята-Пакроўскі сабор у Баранавічах. Гэты велічны храм быў збудаваны ў 1924–1931 гг. паводле праекта вядомага варшаўскага архітэктара Мікалая Абатанскага [Л. 3]. Святыня складаецца з вялікай залы на чатырох пілонах, што ўтварае ў плане квадрат з далучанымі да яго трыма паўкруглымі апсідамі. Сабор перакрыты вялікім сферычным купалам з шасцю круглымі люкарнамі па дыяметры, што ярка асвятляюць пакупальную прастору малельнае залі. Гэты купал, увенчаны шарам з крыжам, сканструяваны ў два слаі. Галоўны, заходні, фасад вылучаны квадратнай у плане высокай трох'яруснай званіцаю, што ўвенчаная чатырохгранным шатром з высокім шпілем. Галоўны партал сабору вызначаны вялікім паўцыркульным тымпанам, паміж дзвюх паўкалонаў. Таксама вылучаюцца на паўднёвым і паўночным фасадах манументальныя чатырохкалонныя іянічнага ордэру,

¹⁴ J.U., *Rozwój Albertyna*, „Oriens. Dwumiesięcznik poświęcony sprawom religijnym Wschodu” 1937, nr 6, s. 173–174.

вялікія портыкі. Моцна вынесеныя за асноўны аб'ём храма, гэтыя портыкі ствараюць надзвычай урачыстае маштабнае афармленне бакавых фасадаў, дзверы якіх адчыняюцца падчас вялікіх святаў. Вокны і блэнды асноўнага аб'ёму храма, а таксама на другім ярусе званіцы аформленыя, у духу класіцызму, прафіляванымі ліштвамі з трохкутнымі сандрыкамі. Храм пастаўлены на высокім гранітным цокалі. Пад галоўным алтаром знаходзіцца вялікая крыпта.

Іл. 3. Праект Пакроўскага сабора ў Баранавічах, 1924. Архітэктар Мікалай Абаганскі (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Archiwum Akt Nowych. 1924 1924, 0, 2/9/0/5.5/I 2361, S. 3.)

Да 1931 году адбываліся працы ў інтэр'еры сабора, збіраліся і афармляліся іканастансы, выкладаліся мазаікі, што былі прывезеныя з разабранага Варшаўскага сабора Аляксандра Неўскага. Тагачасны праваслаўны мітрапаліт Варшаўскі Дыянісій тым часам асабіста перадаў у новы прыход Баранавічаў каштоўны іканастанс з колішніяе дамавое царквы Варшаўскага каралеўскага замка, абразы ды іншыя царкоўныя рэчы. Свята-Пакроўскі сабор ў Баранавічах быў урачыста асвечаны 4 кастрычніка 1931 году.

Сярод усяе міжваеннае архітэктуры Беларусі Пакроўскі сабор у Баранавічах застаўся найбуйнешым помнікам неакласыцызму і самай значнай сакральнай пабудовай XX стагоддзя, канчаткова давершанай у 1932 годзе.

Незвычайным стылем вызначалася таксама ўніяцкая царква ў Альбярціне, прадмесці Слоніма. Там будаўніцтва, недалёка ад аднаго, адразу дзвюх святыняў усходняга і лацінскага абрадаў у 1935 годзе распачаў настояцель тамтэйшага езуіцкага кляштара а. Станіслаў Рэпка-Ласкі, што меліся стаяць побач і сімвалізаваць еднасць Каталіцкай Царквы і роўнасць абрадаў у ёй¹⁴ (J.U. 1937). Будаўніцтва было скончана ўвосень 1937 году. У выніку паўстаў строга цэнтрыйны храм зальнага тыпу, што нагадваў раннія візантыйскія царквы на Балканах. Парафія ўсходняга (грэка-каталіцкага) абраду ў Альбярціне ў 1938 годзе налічвала 719 вернікаў. Узведзеная езуітамі ў арыгінальным рэтраспектыўным стылі ўніяцкая царква цяпер аддадзена Праваслаўнай Царкве і моцна перабудавана.

У 1920–1930-х гг. пры дзяржаўнай падтрымцы актыўна вялося культываванне будаўніцтва рымска-каталіцкай царквы, чаму тагачасныя польскія ўлады надавалі выключнае значэнне. У рэчышчы гэтае палітыкі на тэрыторыі Заходняй Беларусі было пабудавана некалькі дзясяткаў драўляных касцёлаў. Большасць тых храмаў, за рэдкім выключэннем, кшталту касцёлаў у Крэве або Ганцавічах, маючы рэтраспектыўныя рысы, вызначаліся вельмі сціплым знешнім выглядам.

Асобную групу тагачасных храмаў у Заходняй Беларусі складалі рыма-каталіцкія касцёлы, што будаваліся найчасцей паводле тыпавых праектаў за дзяржаўны кошт, для вайсковых гарнізонаў Корпуса Аховы Памежжа (польск.: *Korpus Ochrony Pogranicza*). Прыкладам таму ёсць вялікі драўляны храм Дабравешчання Найсвяцейшае Дзевы Марыі,

збудаваны ў Ганцавічах у 1934–1936 гг., што стаў, дзякуючы высокай квадратнай шмат’яруснай вежы, галоўнай архітэктурнай дамінантаю мястэчка. Яго будавалі адначасна з гарнізонным касцёлам у вайсковым гарадку Людвікова, паміж вёскамі Будча і Чудзін (Ганцавіцкі раён). У гарнізонах Корпуса Аховы Памежжа былі пабудаваныя драўляныя касцёлы – Святога Станіслава Косткі ў Ваўкавыску, Найсвяцейшага Сэрца Ісуса ў Падсвіллі (Глыбоцкі раён), Святой Ганны ў Гарадзілаве (Маладзечанскі раён), Яна Хрысціеля ў Гарадку (Маладзечанскі раён), у прадмесці Гелянова ў самім Маладзечне, у Лінаве (Пружанскі раён), Ленін (Жыткавіцкі раён) ды інш. Зазвычай драўляныя касцёлы ў вайсковых гарнізонах мелі вельмі сціплы вонкавы выгляд, будаваліся як часовыя, з выкарыстаннем мясцовых традыцыяў народнага дойлідства. Прыкладам таму можа быць памянёны касцёл у колішнім мястэчку Гарадок, пад Маладзечнам, збудаваны ў 1930 годзе на бутавым падмурку. Ён меў падоўжаны план у выглядзе прастанутнае залы, завершанай зрубам пяціграннае апсіды, па абодва бакі якое былі сакрыстыі, амаль квадратыя ў планах і нашмат ніжэйшыя па вышыні за асноўны аб’ём храма. Галоўны фасад вылучаўся высокай трох’яруснай вежаю над уваходным прытворам, без дэкаратыўных элементаў. Гэтае вельмі простае, звонку, збудаванне, крытае стромым гонтавым дахам, было вельмі характэрным для гэтае групы помнікаў каталіцкага дойлідства таго часу.

Цікавую і арыгінальную групу помнікаў сакаральнае архітэктурны Заходняй Беларусі міжваеннага часу складаюць царквы старавераў, большасць якіх сканцэнтраваныя на Паазер’і (заходняй частцы Віцебскае вобласці і ў Мядзельскім раёне Мінскай). Перадусім гэта мураваны Свята-Успенскі храм Дрэўлеправаслаўнай паморскай царквы ў мястэчку Відзы, пабудаваная ў часе Першай сусветнай вайны. Гэты храм старавераў узведзены ў стылі мадэрн паводле праекта, створаным Львом Вітанам-Дубейкаўскім у 1910 годзе, быў асвечаны ў 1922 годзе. Некаторыя рысы стылю мадэрн – асіметрычныя і выгнутыя перацякаюць формы, накіраваныя ўверх дамінанты, характэрныя і для многіх драўляных стараверскіх цэркваў тае пары: у вёсках Акунёва, Астравішкі, Буеўшчына, Булавішкі, Кукляны, Мікалюнцы на захадзе Віцебшчыны. Асабліва вылучаюцца адметнымі стылістычнымі характарыстыкамі Свята-Успенская царква ў Свіры (Мядзельскі раён),

з вялікім цыбулепабным купалам над галоўным фасадам і меншым над алтарнай часткаю.

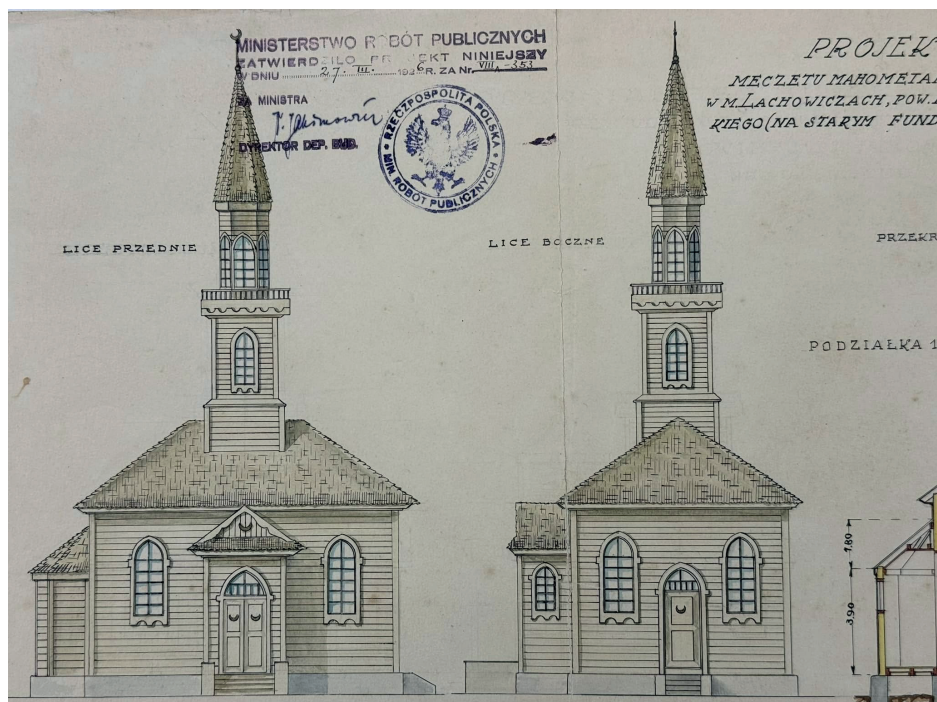
Актыўна пасля польска-бальшавіцкае вайны ідзе аднаўленне і будаўніцтва новых татарскіх мячэцяў¹⁴. У 1926 годзе была адноўлена драўляная мячэць у Некрашунцах, спаленая ў верасні 1915 году. У 1924–1925 гг. была адбудавана майстрамі-яўрэямі з Навагрудка мячэць у Асмолава. Мячэць у Мядзелі, занядбаная ў гады вайны, была адноўленая ў 1930 годзе. Мячэць у Міры, таксама пашкоджаная ў вайну, была адноўленая ў 1925–1928 гг.

Мячэць у Ляхавічах таксама была спаленая ў вайну, але ў 1926–1928 гг. адноўлена на ахвяраванні фундацыйнага савета татар, якія эмігравалі ў Амерыку, віленскага муфція і егіпецкага караля. Адбудаваная з дрэва на колішнім старасвецкім падмурку ляхавіцкая мячэць уяўляла сабою класічны ўзор мусульманскага дойлідства: цэнтрычнае збудаванне з вялікай залаю, падзеленай на мужчынскую і жаночую паловы, з прастакутным міхрабам. Звонку гэтае вялікае зрубнае збудаванне было ашаляванае. У малельную залу адкрывалася вялікая галерэя, на другім паверсе, над уваходам. З галерэі лесвіца вяла на мінарэт з ажурным балконам-шэрэфэ, для спявання азану. Разам з тым у вобразе драўлянай мячэці ў Ляхавічах выразна выявіліся прыёмы беларускага традыцыйнага дойлідства з элементамі гістарызму (стрэльчатая вокны, характэрныя для мураванага сярэднявечнага дойлідства) [Іл. 4].

Адметным будынкам сярод памянёнай групы аб’ектаў была, напрыклад, і мячэць у Відзах. У 1923 годзе тамтэйшая мусульманская абшчына прыняла рашэнне аднавіць сваю святыню на месцы старасвецкай, спаленай падчас вайны ў 1915 годзе. Збор сродкаў на яе будаўніцтва расцягуўся на гады. Але, урэшце, 15 чэрвеня 1934 году чын асвятчэння новай мячэці здзейсніў тагачасны віленскі муфтый Якуб Шынкевіч, які правёў тут першую ўрачыстую службу. Архітэктура мячэці ў Відзах спалучала прыёмы традыцыйнага беларускага дойлідства з элементамі ўласцівымі ісламу – прастакутні нешаляваны зруб асноўнага аб’ёму спалучаўся з двума прырубамі – прытворам,

¹⁴ R. Brykowski, *Tatarskie meczety w Rzeczypospolitej*, „Ochrona Zabytków” 1988, nr 1/3(162), с. 153–163.

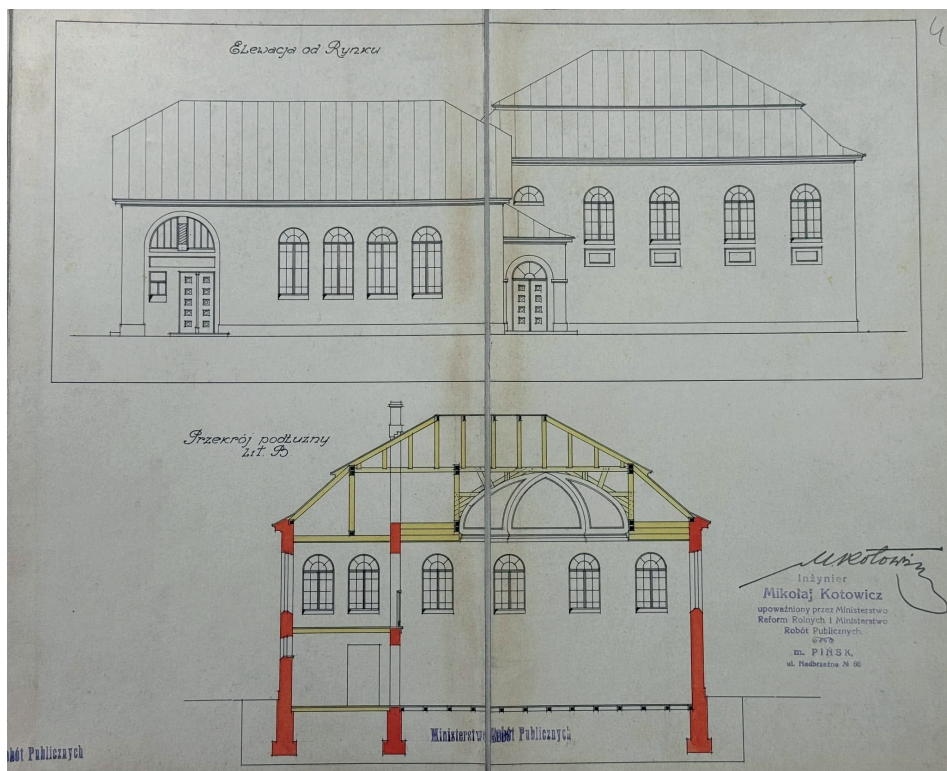
квадратым у плане, і міхрабам, невялікае нішы, скіраванай у бок Меккі, куды зварачаюцца вернікі падчас малітвы. Стромы мінарэт уяўляў сабою трох'ярусную шаляваную звонку вежу, што была завершаная паўмесяцам на высокім шпілі. Над вільчыкам, з супрацьлеглага боку ад мінарэту, была пастаўленая дэкаратыўная вежачка, таксама завершаная паўмесяцам.

Іл. 4. Праект мусульманскай мячэці ў Ляхавічах, Баранавіцкі раён [на старым падмурку] (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Archiwum Akt Nowych. 1926, 0 ; 2/9/0/5.5/I 2824 S.4)

У міжваенны час у Заходняй Беларусі было пабудавана таксама некалькі синагог, юдэйскіх малельных дамоў і ешываў. Новыя юдэйскія бажніцы паўсталі тады ў Брэсце, Баранавічах, Маладзечна, синагогі «Пінскер клойз» і Кітаеўская ў Пінску, у іншых гарадах і мястэчках. Тагачасныя культавыя будынкі юдэяў былі адносна сціплымі па памерах і не мелі выразных, яскравых стылістычных прыкметаў, у параўнанні з даваеннымі, мяжы XIX і XX ст., але таксама адлюстроўвалі

асаблівасці эпохі. Напрыклад, Вялікая сінагога са школаю ў Лахве, Лунінецкага раёна, збудаваная паводле праекта брэсцкага гарадскога архітэктара, інжынера Мікалая Катовіча¹⁵, што была даволі вялікім збудаваннем, гэтаксама ў рэтраспектыўным кшталце, з некаторымі рысамі стылю мадэрн [Л. 5].

Лл. 5. Праект сінагогі і школы ізраільскай у мястэчку Лахва Лунінецкага павега (1927). Архітэктар Мікалай Катовіч. (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie. Archiwum Akt Nowych. 1927. 2/9/0/5.5/I 2887.S. 3)

¹⁵ А. Ильин, *Петербургский и пинский архитектор Николай Котович*, «Пстарычная брама» 2009, № 1(24), с. 87–109.

Падсумаванне

У Заходняй Беларусі да 1939 году, паводле маіх падлікаў, у дзяржаўных межах цяперашняе Рэспублікі Беларусь, дзейнічала 542 праваслаўных царквы, блізу 446 касцёлаў і 14 каталіцкіх кляштараў, не менш, як 387 сінагог. Святарскую паслугу, паводле маіх жа падлікаў, выконвала сама меней як 617 каталіцкіх і 606 праваслаўных святароў, 293 рабіны, 17 мулаў. Савецкая ўлада, прапагандуючы атэізм, распачала рэпрэсіі супраць рэлігійных дзеячаў, духоўных і свецкіх, у выніку чаго многія святары і манахі былі арыштаваныя і забітыя, а шмат якія храмы – зачыненыя, разбураныя або прыстасаваныя да іншых мэт. Частка архіваў прапала ўжо ў 1939 годзе пры імкненні іх эвакуіраваць, пазней не звярталася ўвага на іх патэнцыянальную каштоўнасць. Міжваенная эпоха Заходняй Беларусі не пасавала да савецкай ідэалогіі. Пасля Другой сусветнай вайны культавая архітэктура ў Беларусі, як адзін з тыпаў сучаснага будаўніцтва, перастала існаваць увагуле. Архітэктура Заходняй Беларусі амаль не знайшла адпостравання ў спецыялізаваных выданнях. Першыя публікацыі па гэтай тэматыцы з’явіліся толькі ў апошнія гады¹⁶.

Сёння мы аналізуем той унікальны досвед, што атрымала Беларусь у XX стагоддзі, амаль палову якога яна была падзеленая папалам, існуючы ў двух розных палітычных, сацыяльных і культурных сістэмах. Сведчаннем таму і вялікая колькасць культавых помнікаў мінулага стагоддзя, што захаваліся да нашых дзён. Шмат дзе ў Заходняй Беларусі яны да сёння актыўна фарміруюць вобраз населеных месцаў. Іх вывучэнне, класіфікацыя, даследванне стылістычных уплываў, ёсць актуальнай і з прычыны малай вывучанасці і з прычыны іх цяперашняга функцыянальнага выкарыстання. Вялікая колькасць аб’ектаў храмавага будаўніцтва засталася ў выглядзе праектнай дакументацыі, з розных прычынаў, перадусім – пачатку вайны ў 1939 годзе.

¹⁶ А. Загідулін, *Архітэктура Заходняй Беларусі (1918–1921 гг.): гістарыяграфія праблемы*, [у:] *Белорусская политология: многообразие в единстве. Политическое знание в современном социальном и образовательном пространстве: тезисы докладов V международной научно-практической конференции, Гродно, 17–18 мая 2012 г. Ч. 1*, Гродно 2012, с. 185–188.

У Заходняй Беларусі міжваеннага часу актыўна развівалася архітэктура рэлігійнага прызначэння, у рэчышчы эвалюцыі тагачасных стыляў. Гэтая трансфармацыя ад гістарызму ў духу неаготыкі і неабарока да канструктывізму і функцыяналізму адлюстравала як аб'ектыўныя змены гістарычнай эпохі, так і асаблівасці розных рэлігійных культаў, культурную адметнасць канфесіяў. Месца ў гісторыі беларускае архітэктуры будаўнічых практыкаў Заходняй Беларусі міжваеннага часу ўнікальнае перадусім і таму, што ў БССР, ва ўсходняй частцы краіны, не магло развівацца рэлігійнае будаўніцтва рэлігійнага прызначэння наогул, з-за палітыкі ваяўнічага атэізму і рэпрэсіяў супраць святароў усіх канфесій.

Заходняя Беларусь стала тым краем, дзе традыцыі культавага дойлідства не толькі не парываліся, але і ствараліся новыя стылі, апрабоўваліся найноўшыя тэндэнцыі ў архітэктуры. Міжваенны час быў тут эпохаю інтэнсіўнага міжкультурнага абмену з іншымі рэгіёнамі тагачаснае Польшчы, запазычання розных формаў культуры і стварэння ўласных новых. Шэраг стылістычных кірункаў адлюстроўвае агульнаеўрапейскую тэндэнцыю, а з іншага боку сведчыць пра адметнасць рэгіянальнага развіцця мастацкай культуры, ва ўнікальных сацыяльна-палітычных умовах. Сярод іншага, сіптаматычным стаў факт стварэння беларускага стылю архітэктарам Львом Вітанам-Дубейкаўскім.

ЛІТАРАТУРА

- Brykowski Ryszard, *Tatarskie meczety w Rzeczypospolitej*, “Ochrona Zabytków” 1988, nr 41/3(162), s. 153–172.
- Cymbal Alâksandr, *Rèvindykacyâ pravaslauŭnyh hramaŭ u Zahodnâjbearusi (1921–1939 gg.): gîstaryâgraf*, [y:] *Religiâ i obšestvo – 13: sbornik naučnyhstatej*, pod obš. red. V.V. Starostenko, O. V. D’âčenko, Magilëŭ 2019, s. 156–158 [Цымбал Аляксандр, *Рэвіндыкацыя праваслаўных храмаў у Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): гістарыяграфія праблемы*, [y:] *Религия и общество – 13: сборник научных статей*, под общ. ред. В.В. Старостенко, О.В. Дьяченко, Магілёў 2019, с. 156–158.
- Glinnik Vadzim, *L. Vitan-Dubejkaŭski: staronki bâgrafii*, “Stroitel’stvo i arhitektura Belorussii” 1991, № 5, с. 40–45 [Гліннік Вадзім, *Л. Вітан-Дубейкаўскі: старонкі біяграфіі*, “Строительство и архитектура Белоруссии” 1991, №5, с. 40–45].

- Harëŭski Sâргеj, *Belaruskì styl' y budaŭnìctve 1921–1939 gg.* (*Lâvon Vitan Dubejkaŭski*), „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2002, с. 206–213 [Харэўскі Сяргей, *Беларускі стыль у будаўніцтве 1921–1939 гг.* (Лявон Вітан Дубейкаўскі), „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2002, с. 206–213].
- Harëŭski Sâргеj, *Rymska-katalicki kascël Maci Boŭae Laskavae ŭ Krêve. Raman-tyčnaâ intèrpretacyâ narodnyh tradycyj*, [y:] *Krêva: gìstoryâ, arhealogiâ, kul'turnaâ spadčyna. AN Belarusi*, Minsk 2020, с. 356–362 [Харэўскі Сяргей, *Рымска-каталіцкі касцёл Маці Божай Ласкавай ў Крэве. Рамантычная інтэрпрэтацыя народных традыцый*, [y:] *Крэва: гісторыя, археалогія, культурная спадчына. АН Беларусі*, Мінск 2020, с. 356–362].
- Il'in Alâksandr, *Peterburgskij i pinskij arhitektork Nikolaj Kotovič*, “Gìstaryčnaâ brama: Ильин gìstoryâ i kul'tura Palessâ: gìstoryka-kraâznaŭčy časopis” 2009, № 1 (24), с. 87–109 [Аляксандр, *Петербургскі і пінскі архітэктар Николай Котович*], „Гістарычная брама: гісторыя і культура Палесся: гісторыка-краязнаўчы часопіс” 2009, № 1(24), с. 87–109].
- J.U., *Rozwój Albertyna*, “Oriens. Dwumiesięcznik poświęcony sprawom religijnym Wschodu” 1937, № 6, с. 172.
- Kvetka Vitan, *Liavon Vitan-Dubiajkoŭski*, New York 1954.
- Lâhoŭski Uladzimer, *Rupiŭsâ dzelâ Boga i lûdziej*, “Naša vera” 1997, nr 4, s. 32–51 [Ляхоўскі Уладзімер, *Рупіўся дзеля Бога і людзей*, “Наша вера” 1997, nr 4, с. 32–51].
- Lorentz Stanislaw, *Konserwacja ruin zamków w Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie*, „Ochrona Zabytków Sztuki” 1930/1931, z. 1–4.
- Morozov Jauhen, *Modernizm w architekturze białoruskiej lat 1920–1930 – cechy ogólnoeuropejskie i osobliwosci regionalne*, [w:] *Modernizm w Europie – Modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona*, Gdynia 2009, s. 45–50.
- Šydloŭski Kastus', *Dzejnasc' arhitektara Ŭlŭša Klosa na Braslaŭščynie*, “Prze-gląd Wschodni” 2001, t. VII, z. 4(28), с. 1409–1421 [Шыдлоўскі Кастусь, *Дзейнасць архітэктара Юліўша Клоса на Браслаўшчыне*, “Prze-gląd Wschodni” 2001, t. VII, z. 4(28), с. 1409–1421].
- Własiuk Mikalaj, *Kościół Serca Pana Jezusa na Grajewce – nieznane, małe ar-cydział architektoniczne międzywojennego Brześcia*, “Echa Polesia” 2011, nr 3(31), s. 27–30.
- Zagìdulin Alâksej, *Arhitektura Zahodnâj Belarusi (1918–1921 gg.): gìstaryâgrafiâ prablemy*, [u:] *Belorusskaâ politologiâ: mnogoobrazie v edinstve. Č. 1*, Grodna 2012, s. 185–187. [Загідулін Аляксей, *Архітэктара Заходняй Беларусі (1918–1921 гг.): гістарыяграфія праблемы*, [y:] *Белорусская политология: многообразие в единстве. Ч. 1*, Гродна 2012, с. 185–187.

Zagìdulìn Alàksej, *Asnoŭnyâ nakirunkì razvìccâ arhìtèktury ìbudaŭnìctva Zahodnâj Belarusi (1918–1939 gg.)*, “Vesnik Grodzenskaga dzâržaŭnaga ŭnìversitèta ìmâ Ânkì Kupaly” 2014, nr 3(183), s. 6–16 [Загідулін Аляксей, *Асноўныя накірункі развіцця архітэктурны і будаўніцтва Заходняй Беларусі (1918–1939 гг.)* Асноўныя накірункі развіцця архітэктурны і будаўніцтва Заходняй Беларусі (1918–1939 гг.), “Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы” 2014, nr 3(183), с. 6–16].